

A Berettyóújfalui Hengermalom

Nyíri István Berekböszörményben született 1845-ben. Gépészmérnöki oklevelének elnyerése után, 1869-ben kinevezték a m. kir. József műegyetemre tanársegédnek. Innen azonban a MÁV meghívta a saját szolgálatába, ahol 1873-ig dolgozott. 1875-ben szülőfalujában gyárjellegű malmot hozott létre, s ebben maga tanította meg az addig mezőgazdasági munkával foglalkozó legényeket a gépek kezelésére.¹

Következő lépésként 1879-ben Berettyóújfaluban alapított motoros malmot, amelynek hajtóerejét 60 lóerős nyersolaj-, valamint 25 lóerős gázmotor adta. Mindezt azon a településen hajtotta végre, ahol abban az időben 11 száraz-, és 2 szélmalom működött.² A próbaörlést 1880. november 4-én tartották meg, de egy tartógerenda eltört, így néhány nappal később helyezték véglegesen üzembe. A századforduló után az üzem már villanyerő termelésére is berendezkedett, de csak saját maga számára, és nem szolgáltatott áramot Berettyóújfalu közvilágításához.³

A malom berendezése 1920-ra 5 hengerszékéből, 5 pár kőjáratból, 1 kásakőből, 1 hajolóból, 9 radialszitából, 1 síkszitából, 1 tisztító rostából, 3 koptatóból, 2 esztergapadból, 1 fűrészgépéből, 1 dinamóból, 2 pörkölő üstből, 1 hajoló kőjáratból és 1 magozóból állt. Ez egyrészt jelzi, hogy a korabeli malmokhoz viszonyítva igen jó technikai színvonalon állt, másrészt, hogy az üzemben nemcsak búza- és rozsliszt előállításával foglalkoztak, hanem az abban az időben még kedvelt élelmiszer, a köleskása készítésével, sőt olajprezseléssel is.⁴ Ez utóbbival annak ellenére is érdemes volt még foglalkozni, hogy a lakosság ezen a vidéken döntő részben református volt, tehát nem bőtöltek, szokásban volt azonban az olajjal való világítás, következtésképpen meg volt rá az igény. Nyíri István nem elégedett meg a sokirányú malmi tevékenységgel, hanem alkalmazni kezdte a gőzkazánt is, és a vízszükséglet kielégítése érdekében telephelyének udvarán fúratott egy 310 méter mély artézi kutat.⁵ A malom lehűtendő vizének felhasználásával kádfürdőt is létesített.

István fia 1877-ben született. Szintén gépészmérnöki oklevelet szerzett és a háborúból hazatérve 1918-tól édesapja mellett részt vett a malom működtetésében, majd amikor apja 1922-ben meghalt, Sándor öccsével (született 1898-ban) – aki a budapesti m. kir. állami felső-ipariskolát végezte –, átvette az üzem irányítását, s ettől kezdve egyesült erővel fejlesztették a malmot a vármegye legnagyobb vállalatává.⁶

Jelentős technikai és egyéb újításokat vezettek be. Elsőként a Láng-féle gépgyárból vásároltak egy 200 lóerős gőzgépet, így üzemük gőzmalom lett. Erre alapozva fokozatosan növelték gépparkjukat. 1928-ra már 8 hengerszék, 5 pár kőjárat, 3 síkszita, 9 radialszita, 3 koptató, 1 daratisztító, 1 teljes olajmalom berendezés, és a karbantartást szolgáló 1 fűrőgép, 2 esztergapad, 1 körfűrész, 1 dinamó alkotta a technikai felszerelést. Mindez lehetővé tette, hogy naponta 3 vagon búzát és 1 vagon rozst őröljenek meg. A dolgozói létszámot a régi 12-17 főről 25-28 főre növelték, majd az 1940-es évekre 33-44 főre, sőt 1946-ra 51 főre emelték, és hadigondozottakat is alkalmaztak.⁷ 1924-ben a fürdőrészeletet is felújították és higiénikusabbá, vonzóbbá tették. A kormányzati rendeleteknek megfelelően a reggel 7 órától este 18 óráig tartó, azaz napi 11 órás (ebédszünet 1 óra) munkaidőt az 1930-as évek során napi 2 órával megrövidítették, így a munkások csak délután 4 óráig dolgoztak.

¹ Debrecen szabad királyi város és vidéke ipari és kereskedelmi díszalbuma. Szerk.: *Kemény László*, Debrecen, 1928. (továbbiakban *Díszalbum*) 206–207. old.

² Berettyóújfalu története. Szerk.: *Varga Gyula*, Berettyóújfalu, 1981. 327. old.

³ *Szűcs Ernő*: Hajdú-Bihar megye kisebb villamos üzemének története. In: *A Tiszántúl villamosításának története 1888–1972*. Szerk.: *Dr. Pólya Jenő*. Debrecen, 1975. 117. old.

⁴ Hajdú-Bihar Megyei Levéltár (továbbiakban HBML) Balesetelhárítási Felügyelőség iratai XXVII. 202. 19.

⁵ *Díszalbum* 207. old.

⁶ HBML Adókievetési Bizottság iratai IX. 201/e 18. és 19.

⁷ HBML Balesetelhárítási Felügyelőség iratai XXVII. 202. 19.